

УДК 811.112.2'42

КИРИЛЮК Світлана – кандидат філологічних наук, доцент (б. в. з.) кафедри романо-германської філології та перекладу з німецької мови, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв, 54000, Україна (ksw64@meta.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4711-5473>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.58.4>

Бібліографічний опис статті: Кирилюк, С. (2024). Мовні засоби реалізації семантики заперечення в текстах німецьких народних казок. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 58, 33–38, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.58.4>

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СЕМАНТИКИ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК

Анотація. Мета наукової статті – аналіз мовних засобів реалізації експліцитних та імпліцитних смислів заперечення в текстах німецьких народних казок. Стаття розкриває особливості функціонування категорії заперечення в німецькомовному казковому дискурсі з позицій комунікативної лінгвістики. Методологічною основою дослідження послуговували методи компонентного та контекстуального аналізу, лінгвістичного спостереження й опису. На матеріалі німецьких народних казок доведено, що категорія заперечення тісно пов'язана з оцінною категорією. З'ясовано, що заперечення формує характеристику персонажа та передає його емоційно-психологічний стан, сприяє посиленню текстової динаміки, увиразненню сюжетних колізій. Саме тому заперечні речення є особливо інформативними в текстах народних казок.

Зазначено, що німецька мова багата на засоби вираження заперечення, які функціонують на різних мовних рівнях. Встановлено, що для вираження негативних комунікативних дій у текстах німецьких народних казок використано експліцитні та імпліцитні форми вираження заперечення.

Підкреслено, що найуживанішим засобом вираження заперечення в текстах німецьких народних казок на лексичному рівні виступає заперечна частка *nicht*, яка може посилюватися часткою *gar*, прислівником *tehr*, що сприяє емоційній забарвленості висловлення. На морфологічному рівні мови розглянуто префікс *in-*, який бере участь в утворенні нових лексичних одиниць з заперечним значенням, що допомагає у передачі сенсів відсутності, невідповідності, негативної оцінки.

З'ясовано, що на рівні лексики для казкового дискурсу характерним є не лише експліцитне вираження заперечення, а й імпліцитне. Лексичні одиниці експліцитного плану заперечні за своєю семантикою. Імпліцитне вираження заперечення в казковому дискурсі реалізоване вигуками, риторичними питаннями, стверджувальними реченнями, що сприяє яскравій емоційній насиченості та експресивності казкового дискурсу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в дослідженні опозиції ствердження / заперечення, проблеми їхньої взаємодії та взаємопроникнення.

Ключові слова: казковий дискурс, категорія експресивності, імпліцитне вираження заперечення, експліцитне вираження заперечення.

KYRYLIUK Svitlana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Romano-Germanic Philology and German Translation, Petro Mohyla Black Sea National University, 68 Desantnykiv Str., 10, Mykolaiv, 54000, Ukraine (ksw64@meta.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4711-5473>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.58.4>

To cite this article: Kyryliuk, S. (2024). Movní zasoby realizatsii semantyky zaperechennia v tekstakh nimetskykh narodnykh kazok [Linguistic means of realizing the semantics of negation in the texts of German folk tales]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho*

universytetu imeni Ivana Franka. Serii «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 58, 33–38, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.58.4> [in Ukrainian].

LINGUISTIC MEANS OF REALIZING THE SEMANTICS OF NEGATION IN THE TEXTS OF GERMAN FOLK TALES

Summary. *The aim of the article is to analyse the linguistic means of realising explicit and implicit meanings of negation in the texts of German folk tales. The article reveals the peculiarities of the functioning of the category of negation in German fairy tale discourse from the standpoint of the communicative linguistics. The methodological basis of the study is the methods of component and contextual analysis, linguistic observation and description. The article proves that the category of negation is closely related to the evaluative category on the basis of German folk tales. It has been determined that negation forms a character's characterisation and conveys his/her emotional and psychological state, contributes to the enhancement of textual dynamics and the emphasis of plot conflicts. That is why negative sentences are especially informative in the texts of folk tales.*

It is noted that in German there is a wide range of different means of expressing negation, which function at different language levels. It has been defined that explicit and implicit forms of expressing negation are used to express negative communicative actions in the texts of German folk tales.

*It is emphasised that the most common means of expressing negation in the texts of German folk tales at the lexical level is the negative particle *nicht*, which can be strengthened by the particle “*gar*”, the adverb “*mehr*”, which contributes to the emotional colouring of the statement. At the morphological level of the language, the prefix “*un-*” is considered, which is involved in the formation of new lexical items with the negative meaning, which allows expressing the meanings of absence, inconsistency, and negative assessment.*

It has been found that at the level of lexicon, fairy tale discourse is characterised not only by explicit negation, but also by implicit negation. These lexical items are already negated in their semantics. The implicit expression of negation is also realised in fairy tale discourse by interjections, rhetorical questions, and affirmative sentences, which contributes to the vivid emotional intensity and expressiveness of fairy tale discourse.

Prospects for further research are seen in the further study of the opposition of affirmation/negation, in the problem of their interaction and interpenetration.

Key words: *fairy tale discourse, category of expressiveness, implicit expression of negation, explicit expression of negation.*

Постановка проблеми. Усна народна творчість, зокрема народна казка, завжди викликала зацікавленість вітчизняних та зарубіжних дослідників. Звернення до народних традицій, культури країни відкриває невичерпні багатства народної мудрості, відбиває специфіку світовідчуття та світосприймання народу, а тому завжди актуальна для вивчення. Народна казка, однією з функцій якої є повчальна, створює емоційний вплив на слухача / читача, щоб сформувати в нього ставлення до навколишнього світу, набути відчуття причетності до етнонаціональних цінностей, засвоїти моральні норми поведінки, важливі для особистісного розвитку людини. Одним із засобів створення експресивності в тексті народної казки ми розглядаємо потенціал заперечних конструкцій. Створене за допомогою заперечення емоційне напруження сприяє посиленню текстової динаміки, увиразненню сюжетних колізій, активізації читацької уваги. Саме тому заперечні речення посідають значне місце в текстах народних казок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заперечення як одна з когнітивно-комунікативних категорій є феноменом і об'єктом дослідження в різних галузях науки: філософії, логіці, психології, мовознавстві. Заперечення як граматична, об'єктивно-логічна категорія мови вказує на те, що певні дії, об'єкти дійсності, їхні властивості, ознаки, відношення, за твердженням мовця, не існують або постають неправдивими (Загнітко, 2020, с. 211). У сучасних лінгвістичних розвідках увагу дослідників зосереджено на описі засобів моделювання заперечної семантики з огляду на її когнітивні, комунікативно-інтенційні та прагматичні ознаки. Універсальний статус мовного заперечення обґрунтовано у роботі А. Паславської (2006). Авторкою простежено динаміку поширення семантичного впливу заперечення та з'ясовано взаємодію заперечення з пресупозиціями та чинниками, які зумовлюють його сильний або слабкий характер. Специфіку реалізації запе-

речення у фраземному значенні на матеріалі української мови проаналізувала Ж. Краснобаєва-Чорна (2015, с. 101). На думку дослідниці, заперечення може передавати настрої протистояння, нетерпимості та неприйняття, підкреслені конотативними семами згрубілості, зневажливості, лайливості, вульгарності й інтерпретовані як конфлікт.

Народна казка як усне прозове оповідання зі стійкою традиційною поетикою (Сотникова, 1996, с. 6) має в основі сюжету конфлікт між добром та злом. Для вираження негативних комунікативних дій у текстах німецьких народних казок використано експліцитні та імпліцитні форми вираження заперечення. **Актуальність** нашої наукової розвідки обумовлена антропоцентричною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень та необхідністю виявлення й систематизації способів вираження заперечення в казковому дискурсі як маркера негативної оцінки об'єкта, події або явища дійсності.

Мета цієї статті – визначити мовні засоби реалізації експліцитних та імпліцитних смислів заперечення в текстах німецьких народних казок. Для досягнення мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) з'ясувати лінгвістичний статус категорії заперечення в казковому дискурсі; 2) встановити найбільш типові для німецької мови мовні засоби, що актуалізують семантику заперечення в текстах німецьких народних казок.

Об'єкт нашого дослідження – заперечення як когнітивно-комунікативне явище, що виявляє себе на всіх рівнях мовної структури казкового дискурсу. До предмета дослідження належать мовні одиниці різних рівнів, що є трансляторами негативних комунікативних дій у текстах німецьких народних казок.

Заперечення як одна з універсальних когнітивно-комунікативних категорій має значний вплив на план вираження, тож вивчення заперечення в казковому дискурсі становить найбільший інтерес, оскільки дозволяє виявити ціннісний універсум німецькомовної спільноти.

Виклад матеріалу. Своєрідність категорії заперечення проявляється у її дуальності: з одного боку, це мовна категорія, виявлювана на різних рівнях: лексичному, граматичному, синтаксичному, прагматичному; з іншого – це

мисленнева категорія, яка відображає в мові норми свідомості представників певної лінгвокультурної спільноти (Чрділелі, 2020, с. 74). Особливе місце належить запереченню як засобів вираження експресії. Воно передбачає конфлікт (у широкому значенні слова), а конфлікт прогнозує психологічний протест, незгоду з чим-небудь, негативну оцінку ситуації. Тож усунення заперечуваного «поганого» неминуче спричинює позитивну оцінку, зазвичай емоційно забарвлену (Вінтонів М., Вінтонів Т., & Мала, 2018, с. 255).

Речення з запереченням у казковому дискурсі трапляються не часто, проте їх зміст є особливо інформативним. Негативні висловлення в текстах німецьких народних казок допомагають сприйняти зміст сказаного, акцентують увагу на характеристиці персонажа або події, що відбувається.

Німецька мова володіє широким спектром різноманітних засобів для вираження заперечення, які функціонують на різних мовних рівнях. Звернімося до одиниць морфемного рівня. Префікси та суфікси сприяють моделюванню заперечного змісту в текстах німецьких народних казок:

'das wäre Sünde: die Jungfrau Maria hats verboten, und es könnte leicht dein Unglück werden (Grimm, 1995, с. 47).'

Der Jäger gehorchte und führte es hinaus, und als er den Hirschfänger gezogen hatte und Schneewittchens unschuldiges Herz durchbohren wollte, fieng es an zu weinen und sprach 'ach, lieber Jäger, laß mir mein Leben; ich will in den wilden Wald laufen und nimmermehr wieder heim kommen (Grimm, 1995, с. 298).'

Und als sie sich endlich etwas ausgedacht hatte, färbte sie sich das Gesicht und kleidete sich wie eine alte Krämerin und war ganz unkenntlich (Grimm, 1995, с. 302).

Als die Zwerge hörten, was geschehen war, sprachen sie: „Die alte Krämerfrau war niemand als die gottlose Königin” (Grimm, 1995, с. 302).

Як видно з прикладів (*unschuldig, unglücklich, unkenntlich, ungetauft, unbarmherzig, unmöglich*), префікс *un-* – активний експліцитний засіб вираження заперечення в німецькій мові, за допомогою якого передають значення відсутності, позбавлення, протилежності.

Найзагальнішим та найуживанішим засобом вираження заперечення на лексич-

ному рівні в текстах німецьких народних казок виступає заперечна частка *nicht*, яка є маркером як повного так і часткового заперечення. Наприклад:

Gar nicht lange, so kam die Jungfrau Maria von ihrer Reise zurück. Sie rief das Mädchen zu sich und forderte ihm die Himmelsschlüssel wieder ab (Grimm, 1995, с. 47).

Da fieng sie an zu weinen und weinte immer lauter und konnte sich gar nicht trösten (Grimm, 1995, с. 39).

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що заперечення *nicht* може посилюватися часткою *gar*, яка надає емоційну забарвленість висловленню і певним чином відбиває емоційний стан персонажа. Поряд з заперечною часткою *nicht* часто вживано прислівник *mehr*:

Da sah der getreue Johannes, daß es nicht mehr zu ändern war, und suchte mit schwerem Herzen und vielem Seufzen aus dem großen Bund den Schlüssel heraus (Grimm, 1995, с. 67).

До експліцитних засобів вираження заперечення в текстах німецьких народних казок належать заперечні займенники *niemand, nichts, keiner*; заперечні прислівники *nie, niemals, nimmer, nirgends, nirgendwo*; заперечні сполучники *weder... noch, nicht nur... sondern auch*.

Категорія експресивності є основною властивістю мови народної казки, тому для текстів німецьких народних казок характерним є нагромадження заперечних маркерів. Висловлення набуває в такому разі більшої виражальної сили. Наприклад:

Aber sie sprach: «Es hilft dir alles nichts: du kommst nicht mit, denn du hast keine Kleider und kannst nicht tanzen; wir müssten uns deiner schämen (Grimm, 1995, с. 158).»

Як засвідчує наведений приклад, поєднання заперечень *nichts, nicht, keine* виконує посилювально-видільну й емоційно-експресивну функції та відображає стан нереальності, нездійсненності події.

Для вираження негативних комунікативних дій у німецькомовному казковому дискурсі використовувано експліцитні та імпліцитні форми висловлювання заперечення. Смісл висловлення є експліцитним, якщо він однозначно розпізнається в нейтральному контексті, і імпліцитним, якщо для його інтерпретації потрібний значно ширший контекст (Wunderlich, 1980, с. 298).

Варто зазначити, що на рівні лексики для казкового дискурсу характерним є імпліцитне вираження заперечення. Ці лексичні одиниці не містять спеціальних формальних засобів вираження заперечення, але є заперечними за своєю семантикою: *irren, fehlen, hassen, verschwinden*. Наприклад:

Da erschrack sie, ward irre ob sie auch wirklich die kluge Else wäre und sprach ‚bin ichs, oder bin ichs nicht (Grimm, 1995, с. 212)?‘

Willst du unsern Haushalt versehen, kochen, betten, waschen, nähen und stricken, und willst du alles ordentlich und reinlich halten, so kannst du bei uns bleiben, und es soll dir an nichts fehlen (Grimm, 1995, с. 301).

Як показав фактичний матеріал, імпліцитне вираження заперечення реалізується в казковому дискурсі і вигуками:

Da legte sie ihn in ihr Bettchen, und er schlief Tag und Nacht in einem fort, und als er aufwachte, sah er sich um, und sagte, ach Gott, wo bin ich denn (Grimm, 1995, с. 478)?‘

Da erschrack sie, und sprach, ach Gott, dann bin ichs nicht, und gieng vor eine andere Thür (Grimm, 1995, с. 213).

Для реалізації непрямого заперечення вживано вираз *ach Gott*, що висловлює прагматичний відтінок заперечення, досади. Вигуки мають мінімальний змістовий потенціал поза контекстом, проте особливо важливі для вираження непрямого заперечення, оскільки поряд з запереченням допомагають передати емоційний стан персонажа.

Особливим засобом реалізації імпліцитного заперечення в казковому дискурсі є кон'юнктив *II*, який репрезентує таку дію, яка могла б мати місце насправді, але під впливом деяких обставин не здійснена, що спричиняє з'яву у висловленнях заперечного семантичного відтінка:

Der Schneider sprang behendiglich herab, faßte den Baum mit beiden Armen, als wenn er ihn getragen hätte, und sprach zum Riesen ‚du bist ein so großer Kerl und kannst den Baum nicht einmal tragen (Grimm, 1995, с. 145).

Для реалізації імпліцитного заперечення в німецькомовному казковому дискурсі наявні конструкції, що представляють собою риторичні питання, окличні речення з інверсією. Вони слугують важливим стилістичним засобом, що формує характеристику

персонажа та передає його емоційно-психологічний стан:

Da erschrock sie, ward irre ob sie auch wirklich die kluge Else wäre und sprach 'bin ichs, oder bin ichs nicht t'(Grimm, 1995, с. 212)?'

Sprach die Zweite 'ist gar keine Rettung (Grimm, 1995, с. 70)?'

«Ach ja,» sagte sie, «ich verspreche dir alles, was du willst, wenn du mir nur die Kugel wieder bringst.» Sie dachte aber: Was der einfältige Frosch schwätzt! Was der einfältige Frosch schwätzt (Grimm, 1995, с. 40)!

Обов'язковим елементом таких висловлень, на думку А. Паславської (2005, с. 104), є специфічна інтонація та відповідна конфігурація синтаксичного, семантичного та фонетичного компонентів. Для німецькомовного казкового дискурсу характерне вживання стверджувальних за формою речень у функції заперечних, і заперечний зміст у них супроводжується найрізноманітнішими додатковими відтінками значення (досади, роздратування, смутку, горя):

Der Frosch ließ sichs gut schmecken, aber ihr blieb fast jedes Bißlein im Halse(Grimm, 1995, с. 42).

Імплицитний спосіб вираження заперечення на рівні словосполучення або речення вирізняється яскравою емоційною насиченістю та експресивністю.

Висновки. Ураховуючи вищезазначене, можемо констатувати, що заперечення отримує своє вираження за допомогою лексичних, синтаксичних та граматичних засобів мови. Крім того, заперечення в німецькомовному казковому дискурсі може бути виражене експліцитно (на лексичному рівні – за допомогою вищезазначених маркерів заперечення) та імплицитно (словами з негативною семантикою, а також різними синтаксичними конструкціями). Поряд із нейтрально-негативними висловленнями, у текстах німецьких народних казок виділяється численний клас риторичних форм заперечення, завдяки чому казка набуває специфічного емоційного забарвлення.

Перспективою подальших наукових розвідок вважаємо розгляд взаємодії категорії заперечення з категорією твердження як діалектичної мовленнєвої опозиції, взаємозв'язок яких сприяє утворенню імплицитного заперечення та імплицитного твердження.

ЛІТЕРАТУРА

- Вінтонів М., Вінтонів Т., Мала Ю.** Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
- Загнітко А.** Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
- Краснобасва-Чорна Ж.** Функційно-модельні вияви заперечення у фраземіці. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. на пошану член-кореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. № 2 (4). С. 94–104.
- Паславська А.** Заперечення як мовна універсалія : принципи, параметри, функціонування. Львів : Видавн. центр Львів. ун-ту ім. І. Франка, 2005. 290 с.
- Паславська А.** Заперечення та сфери його дії : семантика, синтактика, прагматика, просодика : дис... д-ра філол. наук. Київ, 2006. 420 с.
- Сотникова С.** Мовні засоби комічного в німецьких народних казках : автореф. дис. ...канд. філол. наук. Харків, 1996. 17 с.
- Чрділелі Т.** Категорія заперечення як компонент мислення та мови в зіставному вимірі. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3 (31). Vol. 1. P. 68–76.
- Kinder- und Hausmärchen [Gesammelt durch die Brüder Grimm]. Düsseldorf und Zürich : Artemis & Winkler Verlag, 1995. 845 S.
- Wunderlich D.** Methodological remarks on speech act theory. *Speech act theory and pragmatics* / eds. John R. Searle, Ferenc Kiefer, Manfred Bierwisch. Dordrecht : Reidel, 1980. S. 291–312.

REFERENCES

- Chrdileli, T.** (2020). Kateghorija zaperechennja jak komponent myslennja ta movy v zistavnomu vymiri [The category of negation as a component of thinking and language in a comparative dimension]. *Knowledge, Education, Law, Management*, 3(31) (Vol. 1), (pp. 68–76) [in Ukrainian].
- Grimm** (1995). *Kinder- und Hausmärchen [Children's and Household Tales]*. Düsseldorf und Zürich [in German].

- Krasnobajeva-Chorna, Zh.** (2015). Funkcijno-modeljni vyjavy zaperechennja u frazemici [Functional-model manifestations of negation in phrasemics]. *Typologhija ta funkciji movnykh odyncyj : nauk. zhurn. na poshanu chlen-korespondenta NAN Ukrajinny Ivana Romanovycha Vykhovancja – Typology and functions of language units: Sciences. journal in honor of Ivan Romanovykh Vyhovanets, corresponding member of the NAS of Ukraine*, 2, 94–104. Luzk [in Ukrainian].
- Paslavsjka, A.** (2005). *Zaperechennja jak movna universalija: pryncypy, parametry, funkcionuvannja* [Negation as a linguistic universal: principles, parameters, functioning]. Lviv [in Ukrainian].
- Paslavsjka, A.** (2006). *Zaperechennja ta sfery jogho diji: semantyka, syntaktyka, praghmatyka, prosodyka* [Negation and its scope: semantics, syntax, pragmatics, prosody]. (Extended Abstract of PhD thesis). Kyjiv [in Ukrainian].
- Sotnykova, S.** (1996). *Movni zasoby komichnogho v nimeckjykh narodnykh kazkakh* [The characteristics of the comic in German folk tales]. (Abstract of PhD thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
- Vintoniv, M., Vintoniv, T., & Mala, Ju.** (2018). *Syntaktychni zasoby ekspresyvizaciji v ukrajinsjkomu politychnomu dyskursi* [Syntactic means of expressiveness in Ukrainian political discourse]. Vinnyca [in Ukrainian].
- Wunderlich, D.** (1980). Methodological remarks on speech act theory. In John R. Searle, Ferenc Kiefer, Manfred Bierwisch (Eds.), *Speech act theory and pragmatics*, (pp. 291–312). Dordrecht [in English].
- Zaghnitko, A.** (2020). *Suchasnyj linghivistychnyj slovnyk* [Modern linguistic dictionary]. Vinnyca [in Ukrainian].